

BOEKBESPREKINGEN

Henri INSTALLE, **Mechelse verlichte geesten, vrijdenkers en vrijmetselaars (1772-1840)**. Uitgeverij C. De Vries-Brouwers, Antwerpen en Rotterdam, 1990, 160 blz., ill., index. ISBN 90 6170 793 7

In 1780 plaatste de Mechelse aristocraat Ernest Coloma op het dak van zijn woning in de Bleekstraat een ijzeren staaf, die als *conducteur* of bliksemafleider moest functioneren. Meteen stond de hele straat in rep en roer. Er ontstond volgens het officiële rapport bij de omwonenden "eene panique vreesse voor peryekelen aen hunne persoonen ofte huysen". Het opstootje groeide zelfs uit tot een conflict tussen de grote raad en het schepencollege. Deze machtsstrijd werd tenslotte beslecht door het besluit een wetenschappelijk advies in te winnen bij de Leuvense hoogleraar Jan Frans Thijsbaert, of "hy van gevoelen soude syn dat eenen dusdanigen conducteur op wat weyse gemaect ende gestelt, geen hinder ofte quaet aen niemant en soude connen toebrengen." Thijsbaert kwam, zag, (dineerde) en verklaarde schriftelijk "dat daer uyt geene ongelucken daer omtrent te vreesen en souden syn." Het incident werd gesloten.

Dit prachtig stukje lokale wetenschapsgeschiedenis, een schoolvoorbeeld van de opkomende invloed van de wetenschappelijke autoriteit op het culturele leven, krijgt in het boek van Installe een aparte betekenis. Ernest Coloma behoorde namelijk tot de oprichters van *La Constante Fidélité*, de eerste Mechelse vrijmetselaarsloge. Zijn bijzondere belangstelling voor de moderne techniek en natuurwetenschap blijkt in deze kringen geen uitzondering te zijn geweest. De reeds vaak gehoorde stelling van het bestaan van een band tussen verlichting, vrijmetselarij en moderne natuurwetenschap tijdens de achttiende eeuw krijgt daardoor voor onze streken een nieuwe ondersteuning, die hopelijk in verder onderzoek nog verder zal kunnen worden uitdiept.

Want verder onderzoek is zeker geboden. Wat de auteur in dit boek heeft bijeengebracht, overstijgt immers nauwelijks het niveau van de lokale geschiedschrijving. Kenmerkend hiervoor is bijvoorbeeld het grote aantal en het volume van de noten, dat een veelvoud is van het volume van de eigenlijke tekst. De onhandige plaatsing van deze noten op het einde van de al te korte hoofdstukjes of secties, maakt het gehele werk

vrijwel onhandelbaar. (In mijn exemplaar was bovendien de index verkeerd afgedrukt, zodat ook alfabetisch opzoeken niet zonder moeilijkheden verloopt).

De biografische details van Mechelse personaliteiten zijn, zoals te verwachten, in overvloed aanwezig; daarentegen zijn de referenties naar figuren of boeken buiten het lokale belangstellingsveld opvallend slordig. Je leest met verwondering hoe de *Institutione newtonianae* (sic) wordt toegeschreven aan Ph. Gravesande (p. 131), of hoe John Cuthbertson gespeld wordt als Cuttbertson (p. 97). Wat ook de schrijfwijze op de archiefstukken waaruit deze namen werden overgenomen, het was zeker in deze gevallen toch niet zo moeilijk om de juiste spelling op te zoeken. Sommige boeken worden vermeld onder (ongewild) cryptische vorm (een uitdaging voor elke historicus, dat wel...): het kostte me weinig zoekwerk om te achterhalen dat Du Porron de Castera uiteraard niet de auteur maar wel de vertaler was van de bestseller *Le Newtonianisme pour les Dames* van Francesco Algarotti. Moeilijker was het uit te zoeken wie ene genaamde Alibard was, auteur van *Expériences et observations sur l'électricité*: het bleek tenslotte Thomas François Dalibard te zijn en het aan hem toegeschreven werk is gewoon de vertaling van Benjamin Franklin's *Experiments and Observations on Electricity*. In het licht van het verhaal over de bliksemafleider had dit laatste toch wel enige aandacht verdiend.

Dergelijke slordigheden tonen al aan dat aan de vaststelling van de wetenschappelijke belangstelling bij de Mechelse verlichte geesten verder weinig is toegevoegd. Welke wetenschap genoot hun belangstelling? Hebben zij deze wetenschappelijke belangstelling verspreid of bevorderd? In hoever was hun enthousiasme een onderscheidend kenmerk van de vrijmetselarij te Mechelen, in vergelijking met andere loges of met andere verenigingen? Toegegeven, het boek van Installe heeft niet dit soort onderzoek als eigenlijk onderwerp. Eigenlijk handelt het volgens de auteur zelfs niet over de vrijmetselarij, maar over "het intellectueel klimaat" te Mechelen "in haar meest eigen aspecten" (p. 65). Toch staat de vrijmetselarij doorheen het boek overal centraal. Het eerste en grootste hoofdstuk handelt algemeen over de geschiedenis van de Mechelse loges tussen 1772 en 1840 (met ook enkele alineas over de hedendaagse toestand).

Het tweede hoofdstuk schetst een aantal figuren rond de drukker P.J. Hanicq, van wie de band met de vrijmetselarij kan worden aangetoond.

Het derde hoofdstuk onderzoekt tenslotte een drietal bibliotheken van vrijmetselaars: de reeds genoemde Ernest Coloma, de apotheker J. Rijmenans en de geneesheer P.A. Pierets. Het door de auteur in dit verband gehanteerde onderscheid tussen "verlichte geest", "vrijdenker", en "typisch vroeg-negentiende-eeuws vrijmetselaar" (p. 88) is mij bij gebrek aan enige heldere omschrijving geheel onduidelijk gebleven. Het is slechts in dit laatste hoofdstuk dat de wetenschappelijke belangstelling van de vrijmetselaars wordt belicht, maar het blijkt hier zo'n kenmerkend element te zijn geweest (dat bijvoorbeeld niet in alle loges even sterk aanwezig was) dat meer diepgaand onderzoek op zijn plaats zou zijn geweest. Wat nu wordt gepresenteerd dient zich aan als ongestructureerde informatie, die bij gebrek aan duidelijke vraagstelling de auteur noch de lezer toelaat afgelynde conclusies te trekken.

G. Vanpaemel

Jan VRANKEN (red.), Robert K. Merton. **Wetenschap, technologie en maatschappij in het 17de eeuwse Engeland.** (*Tijdschrift voor Sociologie*, jg. 11, nr. 3) Acco Leuven/Amersfoort, 1990. 83 p. ISBN 90 334 2371 5

In de geschiedschrijving van de natuurwetenschappen betekende de zogenaamde Mertonthese, gepubliceerd in 1938, het vertrekpunt van tal van onderzoeksprogramma's met betrekking tot de maatschappelijke invloeden op de ontwikkeling van de natuurwetenschap. Kort samengevat stelt de Merton-These dat tijdens de zeventiende eeuw de belangstelling voor het wetenschappelijk onderzoek (in Engeland) verschoof in de richting van het toegepast onderzoek, waarbij het calvinistisch-puriteinse ethos een belangrijke rol speelde in de vorm van het verschaffen van een sociale legitimatie en motivatie. Deze door Merton voorgestelde band tussen Puritanisme en wetenschappelijk onderzoek inspireerde heel wat onderzoekers tot toetsing en verdere ontwikkeling, waaronder te vermelden in België de publikaties van J. Pelseneer, in Nederland van R. Hooykaas. Nog vijftig jaar na het verschijnen van Mertons verhandeling blijkt uit de talrijke bundels en artikels die recent werden gepubliceerd, dat het werk nog steeds met vrucht kan gelezen en bestudeerd worden.

Maar het boek van Merton, oorspronkelijk zijn Harvard dissertatie voorbereid bij Sarton, bevat veel meer dan deze, vaak in zeer beperkte zin geïnterpreteerde these. Het biedt meteen een geheel arsenaal van goed onderbouwde bepalingen over de vele mogelijke manieren waarop economische, politieke, religieuze en materiële omstandigheden invloed kunnen uitoefenen op de ontwikkeling van het wetenschappelijk onderzoek. Het is daarom een bij uitstek geschikte tekst voor sociologen en historici om aansluiting te vinden bij het in onze tijd zo snel evoluerende sociologisch onderzoek van wetenschap. De eerste editie (in het tijdschrift *Osiris* met een oplage van slechts vijfhonderd exemplaren) is echter zeer moeilijk te vinden. Ook de tweede editie van 1970 (in boekvorm, herdrukt 1978) lijkt algemeen niet erg bekend. Het is daarom toe te juichen dat de redactie van het *Tijdschrift voor Sociologie* een verkorte, nederlandsstalige synopsis van het werk heeft laten verschijnen, in een reeks waarin nog andere werken van grondleggende sociologen een plaats vinden.

Het maken van een synopsis heeft uiteraard een aantal nadelen. Niets gaat boven de originele tekst. Elke wijziging daaraan vermindert niet alleen de mogelijkheid tot historische situering van de tekst, maar vermengt de oorspronkelijk ideeën met deze van de redacteur. Deze bezwaren hoeven echter niet te zwaar genomen te worden. Een synopsis moet niet in de plaats gesteld worden van de oorspronkelijke tekst, maar moet worden beschouwd als een opstapje om toegang te verlenen tot de oorspronkelijke tekst en de discussies die eruit gevolgd zijn. In deze optiek lijken mij slechts twee opmerkingen van voldoende betekenis. Zo wordt de lezer nergens ingelicht over de plaats waar hij de oorspronkelijke tekst kan vinden. Op de achterflap wordt verwezen naar het tijdschrift *Osiris*, binnenin heet het tijdschrift *Studies on the History and Philosophy of Science and on the History of Learning and Culture*. De latere boekedities worden niet vermeld. Wel is zonder enige verwijzing het bijgevoegde voorwoord tot de 1970 editie opgenomen. Een tweede bemerking geldt het ontbreken van referenties bij de auteurs en de literatuur door Merton aangehaald. Een kleine inspanning had dit euvel zonder meer kunnen verhelpen, waardoor het boek tenminste voor historici veel aan waarde had kunnen winnen.

G. Vanpaemel